

ДЕРЖАВНИЙ ПАТРІОТИЗМ ЯК СИСТЕМОУТВОРЮЮЧА ЦІННІСТЬ У ФОРМУВАННІ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕЇ

THE IMPORTANCE OF STATE PATRIOTISM IN THE FORMATION OF THE UKRAINIAN NATIONAL IDEA

Івченко Ю.В.,
к.ю.н., докторант

Національна академія внутрішніх справ

Стаття присвячена дослідженню питання сутності державного патріотизму як системоутворюючої цінності у процесі формування української національної ідеї. Висвітлення даної проблеми пов'язане з необхідністю опрацювання питання використання національної ідеї як механізму, що консолідує суспільство та забезпечує можливість формування сильної та успішної держави в складних геополітичних умовах.

Ключові слова: патріотизм, державний патріотизм, національна ідея, цінність.

Статья посвящена исследованию вопроса сущности государственного патриотизма как системообразующей ценности в процессе формирования украинской национальной идеи. Освещение данной проблемы связано с необходимостью проработки вопроса использования национальной идеи как механизма, который консолидирует общество и обеспечивает возможность формирования сильного и успешного государства в сложных геополитических условиях.

Ключевые слова: патриотизм, государственный патриотизм, национальная идея, ценность.

The article investigates the question of the essence of state patriotism as a value in the process of formation of the Ukrainian national idea. Lighting of the problems associated with the need to study the question of using the national idea as a mechanism to consolidate society and enables the formation of a strong and successful state in complex geopolitical conditions.

The article notes that patriotism – it is one of the main components of people's national consciousness, which manifests itself in love, pride and devotion to their country, its history, culture, traditions and way of life, the moral duty to protect their homeland, as well as the recognition and respect for others communities in the implementation of their right to identity and existence without a confrontation with each other.

It is argued that the formation of national consciousness and self-consciousness in the individual provides for: the inculcation of love for his native land, his people, readiness to work in the name of Ukraine, respect for national values (language, territory, culture), involvement in the development of national statehood. It promotes the formation of patriotism, national pride, fulfillment of practical affairs in the name of Ukraine, the formation of a sense of dignity and pride for their country.

The article said that the top priority is the creation of a new Ukrainian nation, which involves the creation of a unifying national ideology based on democratic principles, and the patriotic attitude towards the State. National idea – that is, information about the nature of its people, which reflects its spiritual component, purpose, meaning and the fundamental principles of existence.

It is noted that the basic core of the national idea of modern Ukraine – it is a state patriotism.

Key words: patriotism, national patriotism, national idea, value.

Актуальність теми дослідження визначається, перш за все, необхідністю стабілізації соціально-політичного життя України. Злам попередньої системи суспільних відносин породив ряд протиріч, які торкнулися практично всіх сфер суспільного життя. Процес трансформації людського буття супроводжується змінами у сфері індивідуальної і суспільної свідомості. У цих умовах актуалізувалася проблема пошуку інтегруючих цінностей, що сприяють консолідації суспільства і здатних сформулювати основу національної єдності в нових соціально-культурних умовах.

У сучасній українській державі актуалізується проблема використання національної ідеї як механізму, консолідуючого суспільство при вирішенні найактуальніших проблем.

В умовах сьогодення активно ведуться дискусії щодо патріотизму в контексті віднесення його до цінностей, що становлять основу єднання і гармонізації українського суспільства.

Отже, на часі серйозно постала проблема осмислення патріотизму через призму національної ідеї української держави в сучасних соціокультурних умовах.

Неоднозначність трактування даного поняття, а також підміна його близькими за змістом, але не тотожними поняттями свідчить про те, що процес концептуалізації даної категорії не завершений. З початку 90-х років з'явилася ідеологема, в рамках якої патріотизм розглядається як негативне явище, примітивне почуття, яке приречене на відмирання, як і ідея Батьківщини, на зміну якій прийде ширша ідея Людства. Ця позиція дуже дискусійна і вимагає детального осмислення.

Філософське осмислення патріотизму здійснювалося в різних течіях і напрямках національної і зарубіжної філософської думки: традиціоналізму, слов'янофільства, євразійства, лібералізму, західництва, народництва, анархізму, монархізму, соціал-демократизму, марксизму, релігійного мистицизму і інших.

Проблемою патріотизму у свій час займалися такі видатні українські вчені, як: Г. Сковорода, Т. Шевченко, І. Франко, М. Драгоманов, Леся Українка, Д. Чижевський, що у своїх творах особливе місце відводили любові до рідної землі, рідної мови; поваги до історичного минулого, формуванню національної свідомості. Методологічні та теоретичні основи формування особистості з глибоким почуттям патріотизму, любові до Батьківщини розкриті у працях І. Бєха, Г. Біленької, А. Бойко, М. Боришевського, Г. Ващенка, Ю. Завалевського, П. Ігнатенка, В. Каюкова, Б. Кобзаря, М. Левківського, О. Сухомлинської, П. Щербаня та інших. Традиція глибокого світоглядного вивчення проблем патріотизму була закладена В. Соловйовим і Н. Бердяєвим. Теоретико-методологічному і політологічному осмисленню проблеми патріотизму сприяли ідеї Г. Гегеля.

Патріотизм – це одна з базових складових національної самосвідомості народу, що виражається в почуттях любові, гордості і відданості своїй Батьківщині, його історії, культурі, традиціям та побуту, в почутті морального обов'язку її захисту, а також у визнанні самотності і самоцінності інших спільнот, у усвідомленні їх права на існування без конфронтації один з одним.

Патріотизм – це почуття цінності і необхідності для життя кожної людини його включення у велику цілісну

індивідуальність народу і, з іншого боку, інстинкт самозбереження народної індивідуальності та самотності. Сенс і функція патріотизму – в об'єднанні держави та збереженні нації як цілісної єдності (культурної, територіальної, державно-політичної, економічної). Це та духовна сила, яка приводить в дію потенціали і засоби, що підтримують єдність народу: мову, національну культуру, почуття історичної традиції та спадкоємності, національні риси його релігії, цілісність і недоторканність території.

Саме тому формування у людини національної свідомості та самосвідомості передбачає: виховання любові до рідної землі, до свого народу, готовності до праці в ім'я України, освоєння національних цінностей (мови, території, культури), відчуття своєї причетності до розбудови національної державності. Саме патріотизм сприяє утвердженню національної гідності, залучення до практичних справ в ім'я України, формування почуття гідності й гордості за свою Батьківщину.

Формування ж патріотизму являє собою цілісну структуру послідовно пов'язаних ланок. Будучи складним та багатограним соціальним явищем він виявляється як: соціальне почуття (любов і відданість Батьківщині, своєму народу); патріотична ідеологія (на теоретико-концептуальному, нормативно-інституційному, поведінковому рівнях); духовна цінність (одна із базових цінностей загальнодержавного рівня); морально-етичні установки (патріотичний світогляд); напрямок практичної поведінки (у різних проявах).

Отже, патріотизм як соціокультурна цінність відображає в чуттєво-емоційних і концептуальних аспектах взаємодію суб'єкта-патріота і предмета-Батьківщини на різних рівнях організації соціуму (індивідуально-особистісному, груповому, класовому і в цілому – на державному).

З одного боку, інтегруюча патріотична ідея – це образ Батьківщини як родового середовища, почуття причетності людини до родового середовища. Звідси – необхідність збереження, розвитку і захисту Батьківщини як частини самого себе. З іншого боку, Батьківщина – це частина Я-суб'єкта, що викликає глибоко особистісне ставлення до даного феномену.

Аналізуючи дане поняття з точки зору психології, «патріотизм» можна визначити як любов до свого народу і його традицій, до рідної природи, рідного краю, мови, культури і звичаїв свого народу. Він виявляється в гордості за успіхи свого народу у галузях науки, техніки, виробництва, в повазі до атрибутів своєї держави, його законів.

Поняття патріотизму достатньо об'ємне і не зводиться до одного лише почуття обов'язку перед Батьківщиною. Патріотизм – одна зі складових морального і культурного виховання, що входить у процес формування відчуттів, поглядів, переконань, світогляду. Патріотизм визначає якості людини і мобілізує її на працю та подвиг в ім'я народу, могутності своєї держави, на збереження народного надбання. Патріотизм зміцнює такі якості особистості як почуття обов'язку і відповідальності перед народом і державою, нетерпимість до всього негативно-го, непримиренність до несправедливості.

Спочатку патріотизм виникає на буденно-практичному, емоційно-чуттєвому рівнях суспільної свідомості, пізніше все більш глибоко осмислюється і переходить на раціональний рівень. У цьому сенсі психологія патріотизму передусе його ідеології. Осмислення даного явища на теоретичному рівні призводить до виникнення патріотичної ідеології. Патріотична психологія і ідеологія є частиною світогляду людини і передумовою здійснення практичної патріотичної діяльності.

Ідеологія є складним духовним утворенням, яке включає певну теоретичну основу, а також програму дій

і механізми поширення ідеологічних настанов у масах, що впливають з цієї теоретичної основи. Вона тісно пов'язана із суспільною психологією. Але це вищий рівень суспільної свідомості, який є систематизованим, теоретично обґрунтованим духовним відображенням корінних інтересів певного соціального суб'єкта.

По-перше, якщо суспільна психологія формується у процесі повсякденного практичного життя, то ідеологія не виникає з повсякденної діяльності людей, а створюється ідеологами, соціальними мислителями, політиками.

По-друге, складовою суспільної психології є почуття і настрої людей, емоційне ставлення соціального суб'єкта (особистості чи соціальної групи) до певного явища суспільного життя. Ідеологія ж завжди виражається у формі ідей, концепцій, теорій тощо.

Будь-яка людина завжди включена в певні соціальні спільноти, має певні інтереси, вона завжди сприймає явища суспільного життя з певних ідеологічних позицій. Якщо останні відображають істинний стан справ, тоді знання, погляди, ідеї будуть об'єктивними за змістом. Але в суспільстві існують різні соціальні суб'єкти з різними інтересами. Тому не може бути єдиної ідеології. Ідеологічні концепції суперечать одна одній, спостерігається боротьба між ними. Носії ідеологій прагнуть нав'язати свої погляди, ідеї, теорії іншим соціальним групам. Утопічний вигляд поки що мають твердження про можливість формування такої ідеології, яка б відображала інтереси всього суспільства, всіх соціальних груп у цілому.

Ідеологія здійснює величезний вплив на суспільне буття, на все життя і розвиток суспільства. Усвідомлення інтересів суспільства є необхідною умовою розв'язання завдань суспільства, що виникають перед ним.

Ідеї, погляди, теорії, що потребують своєї реалізації, втілюються у розробці відповідних планів. Останні виступають як керівництво до реальних дій. У свою чергу, реальні, конкретні плани є необхідною основою формування суспільних відносин, виховання певного світогляду, моральних, естетичних якостей людини, розв'язання тих нових фундаментальних соціальних завдань, які формує ідеологія. Ідеологія, яка оволодіває людьми, відображаючи їхні інтереси, стає могутньою силою в суспільному житті [1].

Ідеологія є одним із базових соціальних інститутів. В умовах стабільно діючої соціальної системи вона виступає основою суспільної інтеграції і консенсусу, а в умовах суспільства, що трансформується, – однією із основоположних детермінант напрямку і характеру руху. Причому, якщо в соціально стабільних суспільствах демократичної орієнтації вплив ідеології на суспільну свідомість послаблюється, то в суспільствах, які переживають процес модернізації чи вибору шляхів подальшого розвитку, ці засоби духовної мобілізації відіграють зростаючу роль.

Отже, якою є ідеологія, таке й буде суспільство, що на ній засноване. Динамічний розвиток буде мати те суспільство, яке має ідейний стрижень, зрозумілий кожному громадянину, а якщо ідеологічна структура руйнується, а замість неї нічого не виникає, то суспільство переходить у стан стагнації, а потім розкладається, перетворюючись у кримінальне утворення з повною деградацією її членів.

Саме тому, в умовах сьогодення, першочерговим завданням є творення нової української нації, що передбачає вироблення відповідної консолідувальної національної ідеології, заснованої на демократичних принципах та патріотичному ставленні до своєї країни, адже завдання і функції ідеології в демократичному суспільстві суттєво відрізняються від функцій ідеології репресивної системи. Провідна парадигма сучасної цивілізації полягає не в монополії на істину та ідеологічний диктат. Зміст її по-

лягає у вияві багатоманітності форм інтелектуального, духовного та політичного мислення.

Системний характер ідеології передбачає наявність «стрижневих» ідей, що забезпечують взаємозв'язок різних її рівнів і компонентів. Комплекс таких ідей, ідеалів, норм і цінностей, що відносяться до соціокультурного рівня ідеології, становить зміст національної ідеї.

Національна ідея є інформацією про глибинну сутність свого народу, у якій відображена його духовна першооснова, мета, сенс та фундаментальні принципи існування, що пронизує собою все національне буття та зумовлює суспільний розвиток. Сутність цієї ідеї визначається менталітетом народу, рівнем розвитку його духовної і матеріальної культури, статусом на міжнародній арені, завданнями конкретної історичної епохи. Вона проходить складний процес становлення, розвитку, заперечення та синтезу своїх форм, оскільки сформульований у ній національний ідеал піддається коригуванню часом і наповнюється новим історичним змістом [2, с. 66].

Сутність національної ідеї можливо осягнути лише розкриттям змісту її структурних елементів.

Національна ідентичність є центральним елементом у структурі національної ідеї. Ідентичність означає сукупність ознак, які виділяють певну групу людей з кола інших груп і слугують окремій особі підставою до віднесення себе до цієї групи. На цій основі суб'єкт самоусвідомлює себе: свій тип, характер та власну роль у певному середовищі.

Ще одним елементом у структурі національної ідеї є національне покликання. Якщо національна ідентичність дає відповідь на запитання: «Хто Ми такі?», то національне покликання відповідає на інше запитання – «Для чого Ми існуємо в цьому світі?». Національне покликання формує уявлення народу про його призначення, роль і функцію у світовому співтоваристві, у середовищі інших народів.

Національний ідеал також є важливим елементом у структурі національної ідеї. Національний ідеал – це цілісний образ оптимального суспільного й національного ладу, за якого найповніше реалізується потенціал нації та окремих її членів у всіх сферах життя.

Важливим складником національної ідеї є національні цінності та пріоритети. Ієрархію національних цінностей та систему національних пріоритетів визначає переважно національний ідеал. Цінності та пріоритети формують життєві орієнтації нації й людини у світі, а, отже, є результатом поєднання власного та запозиченого загальнолюдського досвіду, що став національним надбанням.

Національні інтереси теж є елементом у структурі національної ідеї. Національні інтереси є усвідомленими потребами, «окультуреними» і такими, що відповідають системі цінностей, на основі яких і формується система національних інтересів у їх певній ієрархічній послідовності. Національні інтереси не є механічною сукупністю всієї багатоманітності суспільних інтересів, це синтез інтересів нації як інтегрованої спільноти, де окремі індивідуальні та групові інтереси узгоджуються й зводяться до загального знаменника.

Ще одним із важливих елементів національної ідеї є осмислення потреби гарантування власної національної безпеки. Національна безпека тісно пов'язана з реалізацією національної ідеї, що виражено у виявленні й усуненні загроз і викликів національним інтересам, національній ідентичності, збереженні національних цінностей, подоланні неупорядкованості й хаосу в суспільстві, забезпеченні злагоди і консолідації народу як ідейно-політичної спільноти [2, с. 60-65].

Отже, національна ідея – це система основоположних цілей та ідеалів базової національної культури, що являє собою аксіологічну цілісність.

У створенні національної ідеї беруть участь і «верхи» і «низи» соціальних сходів, ментальні потоки йдуть і зверху вниз, і знизу вгору. Ідея стає загальнонаціональною, якщо реалізує розумний компроміс поглядів і інтересів різних соціальних верств і груп конкретного соціуму. В якійсь мірі національна ідея – це свідомо сконструйована реальність.

У цьому контексті концептуально-ідеологічним ядром національної ідеї сучасної України повинен стати державний патріотизм.

Основою поняття «державний патріотизм» є державність, а не держава. Держава – єдиний історично сформований спосіб буття народів. Державність являє собою систему, елементами якої є людина, народ, суспільство, держава і просторово-географічне середовище (межі території, природні ресурси і кліматичні умови). Зміст кожного з елементів цієї системи, характер взаємодії і структурні зв'язки між ними визначали і визначають відносну множинність тих, що існували, та існуючих типів державності. Істотною конкретно-історичною ознакою типу державності є державний лад. Якщо сутністю державного патріотизму є природно-історичне право народу на власну державність, то конкретно-історичний зміст державного патріотизму і форми його прояву завжди відображають історично сформовані особливості того чи іншого типу державності.

Сучасний державний патріотизм повинен вбирати в себе все краще з історичного досвіду української державності, наповнюючи широке поняття патріотизму конкретно-історичним змістом.

Державний патріотизм є патріотизм «відповідальний». Спираючись на багатство національної української культури, державний патріотизм повинен відображати не інтереси еліти, далекої від народу, а переважної частини українців, висловлюючи глибинну суть загальнонародної мудрості і великої духовної сили нації. Тільки в них запорука впевненого майбутнього України.

Побудова сучасної, сильної та процвітаючої української держави неможлива без надання особливого значення державному патріотизмові. Його пріоритетність можна визначити рядом обставин.

Перш за все, державний патріотизм передбачає наявність у громадян загального життєствердного інтересу, загальної мети.

По-друге, державний патріотизм – це те, що пов'язує представників політичної влади з різними соціальними верствами суспільства, робить їх єдиною нацією. Патріотизм виявляється у духовній солідарності громадян, у взаємній справедливості, почутті відповідальності за долю Батьківщини. Це означає, що моральне право називатися політичною елітою має лише спільнота патріотів. Патріотизм є найнадійнішим внутрішнім гарантом справедливої діяльності правлячих груп, що створює їх дійсний авторитет у суспільстві.

По-третє, державний патріотизм повинен відповідати інтересам національної безпеки держави. Держава не може нормально існувати, якщо вона не в змозі захищати національну незалежність громадян і власну територіальну цілісність, надійно обороняти Батьківщину під час війни.

І останнє, державний патріотизм повинен сприяти досягненню стійкості нашої країни на міжнародній арені. Саме в умовах сучасної геополітики будь-яка державна влада суверенної країни повинна виконувати свої обов'язки щодо забезпечення внутрішньої і зовнішньої безпеки, соціальної стабільності, вести ефективну зовнішню політику, бо, як свідчить практика, тільки реальний патріотизм консолідованого суспільства може забезпечити суверенне існування держави в непростих умовах геополітики XXI століття.

Отже, в сучасних непростих українських реаліях саме діяльний патріотизм, що має реалізовуватись у практичних діях, спрямованих на покращення в політичній,

економічній та духовній сферах, має ту найбільшу консолідуючу спроможність об'єднати націю для створення насправді сильної та незалежної Української держави. І в цьому контексті саме державний патріотизм має найбільший інтегруючий потенціал як системоутворююча цінність у формуванні української національної ідеї.

Підсумовуючи, необхідно згадати справжнього патріота України – І. Франко. Його ідеї актуальні і сьогодні.

У своїх творах він гостро критикував так званих «патріотів», які «деруть шкуру з власного народу і п'ють його соки», прикриваючись порожніми фразами про його благо і любов до нього. Він писав: «від свого імені і імені своїх однодумців, що якщо б прийшлося віддати життя в обороні високих принципів людськості, в обороні свободи і добра народу, ми ані на хвилину не завагаємось се вчинити» [3, с. 245-248].

ЛІТЕРАТУРА

1. Касьян В. І. Філософія : навчальний посібник / В. І. Касьян. – Режим доступу : http://pidruchniki.com/16850303/filosofiya/ponyattya_ideologiyi_rol_suspilstvi2.
2. Пасічник В. Сутність та структура національної ідеї / В. Пасічник // Збірник наукових праць. – 2013. – № 36 «Ефективність державного управління». – С. 60–66.
3. Франко І. Я. Кому за се сором? (Відкритий лист до редакції «Правди») / І. Я. Франко / Зібрання творів : у 50 т. / редкол. : Є. П. Кирилюк (голова) та ін. ; АН УРСР, ін-т філософії, ін-т літ. ім. Т. Г. Шевченка / І. Я. Франко. – Т. 45. – К. : Наук. думка, 1986. – 574 с.